

Министерство просвещения Российской Федерации
Министерство образования Республики Тыва
Администрация муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун»
Республики Тыва»
МБОУ Кызыл-Дагская СОШ

Рассмотрено
Методическим советом школы
Заместитель директора по НМР
Салчак А.Б. *А.Б. Салчак* ФИО
Протокол № 7
От «29» августа 2023г

Согласовано
Педагог доп. образование
Калдар-оол А.О. *А.О. Калдар-оол* ФИО
Протокол № 7
от «29» августа 2023 г.

Рабочая программа
курса внеурочной деятельности
«Улусчу ужурлар»
для обучающихся 3 класса.

с. Кызыл-Даг

УЛУСЧУ УЖУРЛАР ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

3-ку класска «Улусчу ужурлар» деп класстан дашкаар курсту өөрөдириниң ук программанын дараазында ундезин документиленге даянып кылган:

1. 2009 чылдың июнь 10-да унген Федералдыг курунениң оорөдилге стандарттары дужаал №373, чаа оскерилгелер база эдилгелернин дужаалы 31.12.2015г № 1576 (ред. От 06.10.2009г № 373).
2. Тыва Республиканын эртем болгаш оорөдилге яамызынын бадылааны регионалдыг базистиг оорөдилге планы № 953/д-1, 13.10.2011 ч
3. 1-4 класстарга шенелделиг өөрөдилге – номчулга ному «Улусчу ужурлар» Автору Г.Д. Сундуй. Кызыл 2004.

Улусчу педагогика амгы национал школаның өөрөдилге-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазынын кол үндезинин тургузуп, ниити өөрөдилге системаларында чаа угланышкын, тускай быжыг турушту ээлеп турар. Чоннун чаагай чаңчылдары, сагылга ёзулалдары, ужурлары улусчу педагогиканың кол өзээн тургуспушаан, өзүп оорар салгалдың кижизидилгезинин депшилгелиг аргаларын байлакшыдып турар.

Улусчу педагогиканың идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары өг-бүле кижидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн. Улусчу педагогика дээрэн ог-беленин торел-болук улустун болгаш чоннун уруглар кижизидилгезинин дуржулгазы, а этнопедагогика ону шинчилээр эртем. Оон кол сорулгазы-улусчу педагогиканын ужур-утказын, аргаларын шинчилээри, оон депшилгелиг аргаларын оорөдилге-кижизидилге ажылынга таарыштыр ажыглаары.

Проблемазы: ог-бүле, торел-доргул харылзаалары, ундезин ажыл-агый, торээн чер-чурт дугайында айтырыглар, этикет, бойдус ужурлары, кижинин тура-соруу, сагыш-сеткили, оске чоннарнын культуразы. Бойдуска тыва кижинин хамаарылгазы, тыва кижинин унуш озумелге хамаарылгазы, дириг амытаннарга, куштарга хамаарылгазы, чоннун эскериглерин шын сагып, хайгааралга алынга кижизидер.

Сорулгазы:

-ада-огбелеривистин, чоннун депшилгелиг дуржулгазын уругларга шингээттирери.

-амгы болгаш келир уенин салгалынын будуштуг мозузун хевирлээри.

-уругларны ужур сагыыр толептиг кижилер кылдыр кижизидери.

-уругларнын чогаадыкчы шинээн сайзырадыры

-уругларнын аналитиктиг болгаш кара угааан-биле бодаар шынарларын сайзырадыры.

Курстун ажылчын программанын Г.Д. Сундуйнун «Улусчу ужурлар» 3-4 класстарга ооредилге номунга таарыштыр 1 чылда тургускан.
Неделяда 1 шак, Чылда 34 шак

Программанын тургузуу:

- а) Бойдус чаялгазы;
- б) Тыва кижинин унуш-озумелге хамаарылгазы;
- в) Чуглуг куштар;
- г) Танды кежи;
- д) Чыл, ай, хонук саналгазы;
- е) Ак-кок хемнин кижилери
- ж) Бойдус магадылалы

Өөреникчилернин шингээтип алыр билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чаңчылдарынга кол негелделер.

3-ку классты доозуп турар өөреникчилернин билип алыр ужурлуг чүүлдери:

- Бойдуска тыва кижинин хамаарылгазын, чер ужурларын, аржаан ужурларын билири.
- Тыва кижинин унуш-озумелге хамаарылгазы: ыяш ужурларын, Ыдык ыяштарга чалбарыгларны, Тыванын чем унуштерин билири.
- Дириг амытаннарга, куштарга хамаарылгазын билири.
- Чыл, ай, хонук саналгазын билири.
- Сугнун кижиге ажык-дузазын, камнаарын билири.
- Чоннун эскериглерин шын сагып, хайгааралга алырн билири.

3 класска «Улусчу ужурлар» деп эртемнин материал-техниктиг хандырылгазы

Ук эртемни өөредип турда, албан турар ужурлуг чуулдер:

1. Чогаалдарнын сөзүглелдеринин экземплярлары четче саннын турар ужурлуг.
2. Эге школанын библиотеказынын фондузунга албан турар ужурлуг документилер

болгаш номнар:

- «Улусчу ужурлар» деп эртемге хамаарышкан нормативтиг документилер;
- авторлуг программалар;
- Тыва Республиканын өөредилге болгаш эртем яамызынын сумелээн өөредилге номнары болгаш оларнын даңзызы;
- өөреникчилер-биле ажылдап тургаш, ажыглаар янзы-буру карточкалар;
- дузалал литература (справочниктер, словарьлар, энциклопедиялар дээш оон-даа өске).

Амгы уенин негелдези-биле турар ужурлуг чуулдер:

- өөредилге-техниктиг херекселдер;
- мультимедийлиг компьютер; проектор

Улусчу ужурлар. 3класс (34 шак) неделяда 1 шак

№	Шагы	Тема	Сорулгазы	УУД өөрөдигениң тускайлаң кылдыныгылары болгаш баш бурунгаар планнаан түннелдери (предметтиг, метапредметтиг (оске эртемнер-биле холбаазы),бот-хууда билиглери)	Эрттирер хүнү	
					план	факт
Кижиге болгаш бойдус чаылгазы.						
1	1	Бойдуска тыва кижиниң онзагай хамаарылгазы. «Итпиктин ыры» сөзү Ч.Кара-Күскенини, аялгазы С.Базыр-оолдуу.	Тыва кижиге бойдус-биле тудуш, ол кижини тынгарар, чемгерер ,хепкерер деп чувени билиндирери. Ырны чүгле дыңнаар эвес, а ону медресе, чүнүң дугайында бижээнин өөреникчилерге чедирер	Бойдуска хамаарышкан ужурларны улустун аас чогаалындан билип алыры. Ырны аяңныг, бедик көдүрлүүшкүннүг ырлары.		
2	1	Чер ужурлары. Чуваш улустун тоолу «Алдын доозун»	Черге тыва кижиге кончуг камныг,ону кайы-хамаанчок кергетпес чораан деп ооредир.	Черге хамаарышкан улусчу ужурларны билип алыры.Номчаан тоолунун утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.		
3	1	Аржаан ужурлары.	Аржаан тыва кижиге ыдыктыг, сүр-күчүлүг, кижиге секпереп,аарыын эмнедип алыр чүүл дээрзин билиндирер.	Аржаанга кандыг ужурлар сагыырын билири.Бодунун бодалын чугаалап, амыдырал-биле холбаары.		
4	1	Тоожудан үзүндү «Танды –Уула»	Танды-Уула Тывада онзагай черлернин бирээзи деп билиндирер.	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.		
5	1	К.Дасык «Төрээн суурум онзагай черлери» А.Конгар «Кызыл-Мажалык», «Ак-Довурак»	Бодунун төрээн черинге ынак кылдыр кижизидер.	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири. Бодунун төрээн черин чугаалап, эштериниң чугаазын дыннап амыдырал-биле холбаары.Шүлүктү аяңныг номчууру		

6	1	Ыры «Хөндергейим» Сөзу:М Дугаржап, аялгазы:А Лаптан	Ырының сөзүн өөредир.Ырыны ырлады.Торээн черинге ынак болурун кижизидер.	Ырыны аянның. көдүрлүүшкүннүг ырлап билири.		
7	1	Тываның каас- чаражы. С.Бүрбээ «Бедик даглыг мээн чуртум»	Тываның географтыг талаларын,кандыг онзагай черлерин барын билип алыр.	Шүлүктү аянның номчуп, ооң утказын дамчыдып билири. Номчаан чуулунуң утказын ханы билип, медерелдиг номчуп билири.		
8	1	Бойдус халаптары.	Бойдуста кандыг халаптар барын,оон канчаар чайлаарын өөредир	Бойдус халавының болу бээр ужуру болгаш уржуу чул дээрзин ханы билири.		
Тыва кижиниң үнүш-өзүмелге хамаарылгазы.						
9	1	Онза ырлыг ураанхайлар (тоолчургу чугаа)	Хөөмей,сыгыт,каргы раа элдеп кайгамчыг чоннуң ырызы деп билиндирер	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медерелдиг номчуп билири.Тоолчургу чугааны эдерти чугаалап билири.		
10	1	Ыяш ужурла- ры. Ыдык ыяш- тар. Тел ыяшка чалбарыг.Бай ыяшка чалба- рыг.Хам дытка чалбарыг.	Ыяш-дириг өзүмел,Ыдык ыяш деп чул дээрзин билиндирер.Ыдык ыяштарның хевирлерин болгаш ужурларын билип алырынга өөөредир.	Ыдык ыяштарның хевирлерин болгаш ужурларын билири. Ыдык ыяштарга чалбарыгны аянның номчуп ,чугаалап билири.		
11- 12	2	Тараа. (тоолчургу чугаа) Салгын кыйгырары. Тываның чем үнүштери.	Тарааның тывага тыптып келгениниң дугайында тоолчургу чугааны номчууру.Тыва Республиканың девискээринде чеже хире чем үнүштер өзүп турарын өөөредир	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медерелдиг номчуп билири.Тоолчургу чугааны эдерти чугаалап билири. Эм унуштерниң шынарларын шингээди алыры.		
13	1	“Чыжырганам чараш” СозуЧ.Кара- Куске,аялгазы: Д Шактар	Чыжырганада кандыг шынарлар барын өөредир.Ырыны ырлады.	Утказын билип алыры.Ырыны аянның көдүрлүүшкүннүг ырлап билири.		
Чүглүг куштар						
14	1	Куштар дугайында. Ыры «Айлан- кужум»	Чериниң аайы-биле куштар аңгы бөлуктерге чарлып турарын өөредир.Куштарның	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, медерелдиг номчуп билири.Куштарны камгалаарын билири. Ырыны аянның,		

			медээлерин билип алыр.	көдүрлүүшкүннүг ырлап билири.		
15	1	Куштар – медээчилер. Ыры “Бора-Хөкпеш”Созу: Э Кечил-оол, аялгазы:С.Бюр бээ	Куштарның медээлерин билип алыр.Ырыны ырладыр	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири.Куштарны камгалаарын билири. Ырыны аянның көдурлуушкуннуг ырлап билири		
16	1	Ыдык сурлуг куштар.Камгал алдыг куштар.	Кандыг куштарны ыдык сурлуг дээрзин база Кызыл дептер деп чул деп чувени билиндирер.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири.Камгалалдыг куштарны танып аттарын шээжилээ-биле билири.		
17-18	2	Дуруяалар-эжеш куш-тар. Ыры “Эглип келир куштарым” Куу куш (тоолчургу чугаа)	Дуруяалар чуге эжеш куштар дээрзин номчуп билиндирер. Ырыны ырладып өөредир.	Сөзүглелге хамаарышкан амыдыралдан болуушкуннарны аңгылап, чижек кылдыр бээри.Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыр.		
Танды кежи						
19	1	Тываның ан-мени. Ыры «Койгунак»	Тывада кандыг аңнар барын база оларның кижилерге ажык-дузазы. Ырыны ырлап өөредир.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыры.		
20	1	Анчы кижиниң сагыыр ужурлары. Ыры «Диинчигеш»	Аңчы кижиниң сагыыр ужурларын билиндирер. Ырыны ырлап ооредир	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыр.		
21	1	Анчынын чалбарыы.Танды Эзинин чагыы.	Чалбарыгны аянның номчуп билирин чедип алыр.Тоолчургу чугааны номчуп утказын билип алыр.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири.Утказын эдерти чугаалаары.		
22	1	Джуна Давиташвили «Жил охотник»	Шүлүктү аянның номчуп билирин чедип алыр.	Шүлүктү аянның,бедик көдүрлүүшкүннүг номчууру.		
Чыл, ай ,хонук саналгазы.						
23	1	Чыл календары.	Тыва чоннуң чыл календарын таныштырар.	Бодунуң өг-бүлезиниң кежигүннериниң төрүттүнген		

				чылдарының аттарын тодарадып билири.		
24	1	Ай санаашкыны.	Ай санаашкыны дорт болуктен тургустунган деп чувени билиндирер.	Шагаа деп состуң утказын билири.		
25	1	Хүн дугайында.	Хүн-бойдустуң чаялгазы.Хүнге тыва улустуң хамаарылгазы ыдыктыг деп чүүлду билиндирер.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Утказын эдерти чугаалаары.		
26	1	Хүн дуртунун санаашкыны.	Тыва улустун хун дуртун санаары бир ангы.Хун дуртун алды бөлукке хуваарын өөредир.	Хүн дуртунуң бөлүктерин билири.Хүн дуртунуң бөлүктеринге дүүштүр амгы үени илередип билири.		
Ак-көк хемнин кижилери.						
27	1	Суг-амыдыралдың судалы.	Сугнуң ажык-дузазы.Сугну тывалар шаандан тура унелеп,ыдыкшыдып келгенин билиндирер.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири. Бодунун торээн черинде кара сугларны камнап,камгалап билири.		
28	1	Ыры «Арыкчыгаш» Сөзу: Э.Кечил-оол,аялгазы:С. Базыр-оол	Ырыны ырлап өөредир	Ырыны ырлап билири.Утказын билип алып		
29	1	Тоолчургу чугаалар “Суг-Хөл”, “Тере-Хөл”	Тоолчургу чугааларны шын медреселдиг номчулгазын чедип алып.	Тоолчургу чугааларда аянныг номчуп,утказын дамчыдып билири.		
30	1	Тоолчургу чугаа “Би-Хем”	Би-Хемни Чуге канчап ынчаар адай бергени.Тоолчургу чугааны шын медреселдиг номчулгазын чедип алып	Тоолчургу чугааны аянныг номчуп,утказын дамчыдып билири		
31	1	Чаашкын чагдырары. (Кыйгы)	Тывалар чаашкын чагдырарда кандыг кыйгы салырын билип алып.	Кыйгыны аянныг, тода ,ыыткыр номчуп билири. Утказын билип алыры.		
Бойдус магадылалы.						
32	1	Чоннун эскериглери.	Чоннун кандыг эскериглери барын билиндирер.	Номчаан чуулунун утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Чоннун эскериглерин амыдыралга ажыглап өөренири.		
33	1	Бойдус	Бойдусту	Номчаан чүүлүнүң		

		камгалалы.	камгалаары-кижи бүрүзүнүн хамааты хүлээлгези деп чүүлдү ооредир.	утказын ханы билип, медерелдиг номчуп билири.Бойдушту камгалаарын амыдыралга ажыглап билири.		
34	1	Ыры “Дуруя” Сөзу Ш.Суван,аялгаз ы В.Тока Туңнел кичээл	Ырынын сөзун өөредир. Ырыны ырлап өөредир	Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыр.		

АЖЫГЛААН ЛИТЕРАТУРА

1. Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң куруне стандартының национал-девискээр кезээ. Национально-региональный компонент государственного стандарта общего образования Республики Тыва. - Кызыл: Тув. кн. изд-во, 2006. - С. 38-43.

2. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования / М-во образования и науки Рос. Федерации. - М.: Просвещение, 2010. - 31 с. - (Стандарты второго поколения).

3. Учебник Улусчу уjurлар 3-4 классы Сундуй Г.Д.

